

8. Правила торгівлі антикварними речами, затвержені Наказом Міністерства економіки і з питань європейської інтеграції України, Міністерства культури і мистецтв України від 29 грудня 2001 року № 322/795 // Офіційний вісник України від 15.02.2002. – 2002. – № 5.
9. Чорнобаєв В.В. Особливості ринку антикваріату в Україні / В.В. Чорнобаєв // Економічний вісник. – 2016. – № 2. – С. 34–41.
10. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21.09.1999 року № 1068-XIV в редакції від 06.08.2014 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 48. – Ст. 405.
11. Александрова М.А. Гражданско-правовой режим культурных ценностей в Российской Федерации: Дис. канд. юрид. наук.: 12.00.03 / М.А. Александрова; Санкт-Петербургский государственный университет. – СПб, 2007. – 189 с.
12. Про приватизацію державного майна: Закон України від 04.03.1992 року № 2163-XII в редакції від 06.03.2016 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 24. – Ст. 348.

УДК 342.7:347.63:347.151(477)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF REPRODUCTIVE RIGHTS OF NATURAL PERSON

Куріло Т.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права і процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ*

У статті зазначається, що репродуктивні права фізичної особи є похідними від основних прав і свобод, закріплених у Конституції України. Автор проаналізувала міжнародне та національне законодавство у сфері регулювання репродуктивних прав та внесла пропозиції щодо удосконалення норм Сімейного кодексу України.

Ключові слова: репродуктивне здоров'я, репродуктивні функції, репродуктивні права, подружжя, сімейні правовідносини.

В статье отмечается, что репродуктивные права физического лица являются производными от основных прав и свобод, закрепленных в Конституции Украины. Автор проанализировала международное и национальное законодательство в сфере регулирования репродуктивных прав и внесла предложения по совершенствованию норм Семейного кодекса Украины.

Ключевые слова: репродуктивное здоровье, репродуктивные функции, репродуктивные права, супруги, семейные правоотношения.

The article states that the reproductive rights of a natural person are derived from the fundamental rights and freedoms established in the Constitution of Ukraine. The author has analyzed the international and national legislation in the field of regulation of reproductive rights and has made suggestions on the improvement of the standards of the Family Code of Ukraine.

Key words: reproductive health, reproductive functions, reproductive rights, marriage, family legal relationship.

Постановка проблеми. Конституція України у ст. 3 закріплює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Проте доводиться констатувати, що негативна тенденція зниження репродуктивного здоров'я громадян зростає. Продовжує погіршуватися репродуктивне здоров'я жінок, чоловіків, підлітків. За оцінками експертів, сьогодні в Україні близько 25% подружніх пар безплідні в шлюбі, причому у структурі причин безпліддя близько 50% становить чоловіче безпліддя (а це сприяє збільшенню попиту на застосування допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ), зростає кількість випадків вагітності серед дівчат-підлітків саме через недостатній рівень інформованості з питань репродуктивних функцій особи, їх особливостей та гарантій здійснення. Тому існує потреба в подальшому дослідженні цих понять та закріпленні їх на законодавчому рівні.

Несприятлива демографічна ситуація зберігається не тільки в Україні, але й у всіх європейських країнах, у зв'язку з чим охорона репродуктивного здоров'я є не тільки гострою медико-соціальною, а й правовою проблемою. З розвитком правовідносин у сфері репродуктивної діяльності людини, з появою нових методів подолання безпліддя фахівці заговорили про перспективу формування четвертого покоління прав людини, пов'язаного зі збереженням репродуктивного здоров'я нації.

Проблеми реалізації громадянами своїх репродуктивних прав пов'язані насамперед із неефективністю гарантій, покликаних забезпечити їх реальне втілення у життя. Серед

причин цієї проблеми можна назвати протиріччя нормативно-правових актів, що регулюють сферу репродуктивної діяльності людини, наявність безлічі прогалин. Подолання цих негативних явищ дасть змогу наповнити репродуктивні права реальним змістом і визнати їх частиною основних особистих немайнових прав фізичної особи.

Стан опрацювання. Науково-теоретичною базою статті є праці вітчизняних та зарубіжних науковців, які досліджували ці правовідносини. Істотний вплив на результати цього дослідження здійснили роботи таких вчених, як О. Антонюк, І. Венедиктова, В. Гопанчук, Ф. Дахно, М. Дякович, О. Ієвіня, І. Жилінкова, Л. Красавчикова, Р. Майданик, В. Мироненко, К. Рибак, Г. Романовський, З. Ромовська, І. Рубець, О. Рябенко, А. Скіченко, Р. Стефанчук, Н. Тухтій та інші.

Метою статті є вивчення і наукова оцінка теоретичних і практичних питань, пов'язаних з особливостями правового регулювання (зокрема, сімейно-правового) репродуктивних прав фізичної особи, а також аналіз міжнародного та національного законодавства у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Найбільш поширеною підставою для об'єднання прав і свобод у певні групи є ті сфери життєдіяльності людини і громадянина, яких стосуються зазначені права і свободи. Права і свободи зазвичай класифікують на особисті, політичні, економічні, соціальні та культурні. Цей вид класифікації є традиційним, оскільки перераховані групи прав закріплені в міжнародних і національних документах. Конституція України [1] також дотримується цього поділу, хоча це не виражається безпосередньо, але простежується під час аналізу статей.

Особисті права, як відомо, – це сукупність природних і невідчужуваних основоположних прав і свобод, що належать людині від народження і не залежать від її належності до конкретної держави. Саме вони відкривають Розділ 2 Конституції України.

Особисті права і свободи можна визначити як основні, без наявності яких втрачає сенс багато інших прав і свобод. Характерною особливістю цієї групи прав і свобод є приналежність їх на рівній підставі будь-яким фізичним особам, як громадянам України, так і іноземним громадянам або особам без громадянства. Ці права і свободи природні, тобто випливають із факту існування людини як такої. Зокрема, будь-яка людина має право на життя, а завдання держави – охороняти це право від посягань.

Сфера репродуктивної діяльності людини належить до її приватного життя, невтручання в яке гарантується Конституцією України, нормами міжнародно-правових актів. Зміст конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя дуже динамічний, з розвитком суспільних відносин він постійно змінюється, а отже, з розвитком правовідносин, що виникають під час здійснення репродуктивних прав, до приватного життя людини, крім інших аспектів, варто відносити можливість вільно приймати рішення під час здійснення репродуктивної діяльності, реалізуючи таким чином право на свободу репродуктивного вибору.

Право на відтворення собі подібних належить до основних невід'ємних природних прав людини, якими вона наділена від моменту народження. Основна мета репродуктивних прав фізичної особи полягає у можливості продовження людського роду.

Репродуктивні права, які сьогодні належать до загальноновизнаних прав людини, почали визнаватися світовим співтовариством лише в середині ХХ століття. Що ж до розбудови концепції репродуктивних прав, то її основу було закладено в 1968 р. на Тегеранській Міжнародній конференції з прав людини, коли за батьками було визнане право вільно, з почуттям відповідальності визначати кількість дітей та строки їх народження [2].

На міжнародному рівні питання репродуктивних прав не досліджене в повному обсязі, хоча проблема їх законодавчого визначення має суттєве значення. Поняття репродуктивних прав вперше було закріплено в п. 7.2. Платформи дій Міжнародної конференції з народонаселення та розвитку (Каїр, 5–13 вересня 1994 р.), у якій зазначено, що репродуктивне здоров'я є не просто свідченням відсутності хвороб репродуктивної системи або порушень її функцій, а є станом повного фізичного, розумового і соціального благополуччя, що передбачає можливість задовільного та безпечного сексуального життя, здатність до відтворення, право чоловіків і жінок на інформацію та доступ до безпечних, ефективних методів планування сім'ї та інших обраних ними методів регулювання народжуваності, що не суперечать закону, а також право на доступ до відповідних послуг з охорони здоров'я, що дають змогу жінці безпечно перенести вагітність та пологи, а батькам – створити найкращі умови для народження дитини [3, с. 39].

Питання репродуктивних прав набуло подальшого розвитку у п. 95 Платформи дій, що була затверджена за результатами Четвертої Всесвітньої конференції щодо становища жінок (Пекін, 4–15 вересня 1995 р.). У цьому акті зафіксовано, що репродуктивні права ґрунтуються на комплексі основоположних прав, таких як право усіх подружніх пар та окремих осіб вільно приймати відповідальне рішення щодо кількості своїх дітей, інтервалів між їх народженням, часу їх народження; право на досягнення максимально високого рівня сексуального та репродуктивного здоров'я, включаючи право приймати рішення з питань, що стосуються репродуктивної поведінки в умовах відсутності дискримінації, примушування та насилля;

право на інформацію та доступ до безпечних, ефективних методів планування сім'ї; право доступу до відповідних послуг у сфері охорони здоров'я [4].

У контексті викладеного вище не можна не погодитися з відомим фахівцем у галузі репродуктивного права Г. Б. Романовським, що і Каїрська програма, і Пекінська платформа не належать до документів, які створюють права людини, які мають властивості позитивного захисту. Вони більшою мірою спрямовують політику держави, не являючись при цьому імперативними нормами, нормами *jus cogens*. Таким чином, як підкреслює Г. Б. Романовський, про репродуктивне право не можна говорити як про вже сформовану наукову категорію, що належить до суб'єктивних прав. Безпосереднім призначенням усіх репродуктивних прав є забезпечення продовження життя. Відтворення – це форма реалізації життя, але не кожний його аспект забезпечується конституційним захистом [5]. Варто відзначити, що у міжнародно-правових документах, що стосуються прав людини, не закріплюються будь-які репродуктивні можливості чи права: не йдеться про них ні в Загальній Декларації прав людини від 10.12.1948 р., ні в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р., ні в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р., ні в Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод від 04.11.1950 р., а потреба у їх закріпленні, на нашу думку, наріла.

Міжнародна судова практика також містить певні суперечності, причиною цього є відсутність визначення репродуктивних прав як на міжнародному рівні, так і в національному законодавстві багатьох країн. Досить часто Європейський суд із прав людини дає право вибору для врегулювання таких питань окремим державам, сторони яких звернулися до міжнародної установи. Але є поодинокі спроби тлумачення поняття репродуктивних особистих немайнових прав фізичних осіб. У європейській правозастосовній практиці під ними розуміють право особи жіночої та чоловічої статі мати генетично рівну дитину, а для особи жіночої статі до репродуктивних прав також відносять право самостійно виносити дитину (право завагітніти та бути вагітною) та право на фізіологічні пологи. Проте, на думку Н. Тюхтія, погодитися із таким визначенням важко, оскільки воно є надто вузьким – репродуктивні права мають набагато більше складників (наприклад, право на профілактику лікування безпліддя, штучне запліднення, сурогатне материнство, тощо) [6, с. 71].

Незважаючи на відсутність чітких формулювань та принципових позицій у міжнародному законодавстві щодо реалізації репродуктивних прав, на яке насамперед орієнтуються держави у створенні національного права, деякі зарубіжні країни закріпили своє розуміння цих прав. Наприклад, у ст. 1 Закону Киргизької Республіки «Про репродуктивні права громадян та гарантії їх реалізації» визначається, що під репродуктивними правами варто розуміти права громадян на відтворення нащадків, охорону їхнього репродуктивного здоров'я та вільне прийняття рішень щодо народження або відмови від народження дітей у шлюбі чи поза ним, методів зачаття і народження дітей, а також на медико-соціальну, інформаційну та консультативну допомогу в цій сфері [7]. Потрібно звернути увагу, що протягом останніх 15 років у Киргизькій Республіці вже тричі приймався закон у цій сфері. Це свідчить про те, що ця держава дбає про безпеку репродуктивного здоров'я свого народу і є прикладом для інших країн, які можуть виділити для себе окремі тенденції розвитку законодавства у сфері репродуктивних прав.

В Україні також були зроблені спроби закріплення поняття репродуктивних прав та покращення правового регулювання відносин у сфері їх реалізації. Ще у лютому 2004 р. був розроблений проект закону України «Про репродуктивні права та гарантії їх здійснення» [8], який

заснав значної критики з боку релігійних громад. Через невідповідність нормам чинного законодавства та недосконалість певних положень проект закону було відхилено. У липні 2005 р. був внесений проект закону «Про охорону репродуктивного здоров'я» [9], який також викликав багато дискусій. Варто зауважити, що станом на 2016 рік в Україні і досі немає єдиного законодавчого акта, який би конкретно, комплексно та чітко закріпив репродуктивні права фізичної особи, визначив їхні особливості та гарантії реалізації.

Варто підкреслити, що репродуктивну політику держави на кожному історичному проміжку часу визначають два основні фактори, такі як демографічна ситуація в державі та ступінь впливу релігії на державне і суспільне життя. Проблеми демографічного характеру держава традиційно намагається вирішувати шляхом регулювання кількості дітей та своїм ставленням до абортів (їх повна заборона або, навпаки, дозвіл на проведення штучного переривання вагітності) [10, с. 150].

На думку Р.О. Стефанчука, репродуктивні права є комплексною сукупністю можливостей фізичної особи, що спрямовані на забезпечення святої місії людини – відтворення собі подібних. Однак розуміння репродуктивних прав винятково як складника права на охорону здоров'я вважається вченим досить вузьким розумінням, оскільки цим правам властива і низка позитивних повноважень. Думка, що тлумачення репродуктивних прав винятково як складника права на життя, що сприйняв ЦК України, також є недопустимою, оскільки право на життя має свою чітку визначену структуру щодо володіння та користування життям для задоволення власних потреб та інтересів. Також ці права відмежовуються за об'єктом. Так, якщо об'єктом права на життя є особисте немайнове благо – життя особи носія цього права, то об'єктом репродуктивних прав є здійснення репродуктивної функції, що спрямоване на зачаття інших осіб. Тому репродуктивні права повинні розглядатися як система особистих немайнових прав фізичних осіб, що забезпечують її природне існування та спрямовані на здійснення репродуктивної функції фізичних осіб [11, с. 68].

Л. Красавчикова визначає репродуктивні права як складник права на охорону здоров'я, під яким вона розуміє сукупність юридичних норм, що покликані забезпечити нормальну життєдіяльність людини, її фізичне і психічне благополуччя [12, с. 140].

Г.Б. Романовський розглядає репродуктивні права ширше, ніж як складник права на охорону здоров'я. Най-

більш вдалим він вважає розуміння репродуктивних повноважень як забезпечення права на життя, їх реліктовою природою буде саме право на життя [13, с. 133].

Аналізуючи думки науковців, можна стверджувати, що правове розуміння репродуктивних прав розглядається у трьох напрямках: як особливий відокремлений вид особистих немайнових прав; як складник права на охорону здоров'я; як складник права на життя.

Визначаючи юридичну природу непродуктивних прав, необхідно відзначити, що вони мають комплексний характер і містять у собі цілу низку особистих прав, які закріплені в міжнародно-правових документах про права і свободи людини, в законах та інших правових актах. До норм, які формують основні умови реалізації репродуктивних прав, можна віднести статті 27–29 Конституції України, які закріплюють право на життя, на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність; статтю 24 Конституції України, яка проголошує принцип рівноправності, та інші. До гарантій охорони репродуктивних прав можна віднести вказівку у ст. 3 Конституції України на те, що права і свободи людини та їх гарантії визначає зміст і спрямованість діяльності держави. Безпосередній стосунок до репродуктивних прав мають закріплені в ЦК України [14] право кожної людини на життя, право на охорону здоров'я, на особисту недоторканність, право на особисте життя та його таємницю, а також право на повагу до гідності та честі, принцип рівноправності жінки і чоловіка.

Висновки. Скорочення чисельності населення є серйозною підставою для формування законодавцем власної концепції репродуктивних прав у межах як конституційного права, так і галузевого законодавства, зокрема сімейного, з тим, щоб враховувалися насамперед інтереси держави і нації загалом та закріплювались репродуктивні права як гарантовані, заохочувані державою можливості продовження роду, відтворення населення.

Вважаємо за необхідне доповнити ст. 5 СК України: «Право на продовження роду гарантується і заохочується державою. Подружжя має право на захист своїх репродуктивних прав».

Отже, репродуктивні права фізичної особи – гарантовані, заохочувані державою можливості, пов'язані з реалізацією різних аспектів продовження роду (дітнародження), зокрема – із прийняттям рішення про зачаття дитини, з визначенням кількості дітей, інтервалів між їх народженням, із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій у разі, якщо вагітність не може настати природним шляхом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (з наступними змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141.
2. Заклик Тегеранської конференції ООН від 13 червня 1968 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
3. Доклад Международной конференции по народонаселению и развитию. Каир, 5–13 сентября 1994 года. – Нью-Йорк, 1995 г. – 189 с. (Издание Организации Объединенных Наций).
4. Четвертая Всемирная Конференция по положению женщин. Пекин 4–15 сентября 1995 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/Beijing%20full%20report%20R.pdf>.
5. Романовский Г.Б. Репродуктивные права в России и странах СНГ: сравнительно-правовое исследование: монография / Г.Б. Романовский. – Пенза: изд-во ПГУ, 2009. – 128 с.
6. Тяхтій Н. Репродуктивні особисті немайнові права фізичних осіб / Н. Тяхтій // Юридична Україна. – 2013. – № 6. – С. 70-75.
7. О репродуктивных правах граждан и гарантиях их реализации: Закон Кыргызской республики от 04.07.2015 № 148 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111191>.
8. Про репродуктивні права та гарантії їх здійснення: проект Закону України від 10.02.2004 № 5105 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
9. Про охорону репродуктивного здоров'я: проект Закону України від 12.07.2005 № 5369 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
10. Рябенко О.В. Право фізичної особи на репродукцію (відтворення): поняття та історико-правові аспекти становлення / Рябенко О.В. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Вип. 30. – Т. 1. – С. 148–151.
11. Стефанчук Р.О. Поняття, система, особливості здійснення і захисту репродуктивних прав фізичної особи / Р.О. Стефанчук // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права – 2004. – № 1–2. – С. 66–72.
12. Красавчикова Л.О. Поняття и система личных, не связанных с имуществом, прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.03 / Красавчикова Лариса Октябриевна. – Екатеринбург, 1994. – 435 с.
13. Романовский Г.Б. Гносеология права на жизнь / Г.Б. Романовский. – СПб., 2003. – 368 с.
14. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – ст. 356.